

TORI TÕUGU HOBUSTE TÕURAAMATU UNIVERSAALSE SUUNA OSA SÄILITUSPROGRAMM

Õiguslikud alused

Õiguslikud alused tori tõugu hobuste (tõumärk T) säilitusprogrammi (edaspidi Programmi) jaoks on:

Euroopa Liidu õigusaktid: 92/353/EMÜ; 92/354/EMÜ; 96/78/EÜ; (EL)2015/262; 96/79/EÜ; 92/216/EMÜ; 90/428/EMÜ, 2010/256/EL, 2010/471/EL.

Eesti Vabariigi Põllumajandusloomade aretuse seadus (RT I 2002,96,566) ja sellega seonduvad õigusaktid.

Üldine

Käesolev programm on koostatud aastateks 2011 kuni 2020. Programmi muudatused hakkavad kehtima nende kinnitamisest kuni aastani 2020. See haarab kõiki abinõusid, mis on vajalikud tori tõu aretuseks ja tori tõu (universaalne suund) säilimise tagamiseks.

Tori tõugu hobuste säilitamine lähtub sotsiaal – majanduslikest, kultuurilistest ja geneetiliste ressursside säilitamise vajadustest.

Tori tõugu hobuste säilitus-ja aretuspriirkond on Eesti Vabariik. Lisanduvad aretajad teistest riikidest, kui nad täidavad käesolevat Programmi.

Populatsioon hõlmab 2010 aastal 1376 hobust, sealhulgas kuni 740 tori tõu (universaalne suund) tõuraamatusse TA kantud hobust. Käesolevaga võtavad säilitusprogrammist osa tori tõu universaalse suuna hobused. 2017. aastal tori tõu (universaalse suuna) populatsioon hõlmab 614 osalevat hobust, sugumärasid 191, eeltõuraamatus olevaid märasid 162, sugutäkke 25 ja eeltõuraamatus olevaid täkke 58.

Säilitusprogrammi lähtealuseks on tori tõugu hobuste populatsioon alates Tori Riikliku Hobusekasvanduse suguraamatutest ja 1921. aastal avatud Tori tõugu hobuste tõuraamatust.

Tori tõu ajalugu

Tori tõu määrustik kinnitati ning tori tõug tunnustati Eesti Vabariigis tõuks 05.06.1925, kui Eesti Põllutööministri käskkirjaga muudeti tori-roadsteri tõu nimetus tori tõuks.

Tori tõug kinnitati kui parandaja tõug NSVL -s 26.03.1950. a. NSVL Ministrite Nõukogu määrusega nr. 1256.

Sõlmeellased

Tori tõu alustajaks on ristandtäkk Hetman (155 – 183 – 22,0), kes sündis 1886. aastal. Tema isaks oli norfolk-roadsteri tõugu täkk Stuart ning emaks inglise hunter. Hetmanil oli hea kehaehitus – pikk kere, hea selg, tugev luustik, hästiarenenud lihastik ning hea liikumine sammus kui ka traavis. Temaga paaritati üle 1000 mära.

Hetmani järglaskonda võis ühesuguse eduga kasutada nii põllu- ja transporditöödel kui ka ratsahobusena. Hetmani poegadega paaritati 11 781 mära ning tema pojapoegade kaudu levis Hetmani veri nii tugevalt, et temast kujunes tõu peamine esivanem. Hetmanist saavad alguse kõik tõu põhilised liinid: Harun 42 T, Heldenknabe Tk1543, Hasmo 129 T, Halis 348 T, Hoius 3939 TB ja Hingstar 317 T.

XX sajandi kaheksakümnendate aastate alguseks oli tori hobustel geneetilise sarnasuse koefitsient Hetmaniga püsinud 20-22% tasemel (F. Kohv). Käesoleval ajal ei ole tõus hobust, kelle põlvnemises Hetman ei esineks, üksikutel hobustel aga ulatub see esinemine 60 ja rohkema korrani. Seejuures on homosügootsuse kasvu koefitsient alla 1 %.

Tõu esiisade hulka tuleb arvata ka eesti tõugu täkk Vapsikas Tk 205, kes sündis 1860. a. Ta oli tüüpiline eesti hobune, värvuselt helekõrb, väljapaistvalt hea kehaehitusega ja silmapaistva tõulisusega. Kõrgus turjalt oli 141 cm ning kaal 401 kg. Vapsikast premeeriti Pariisi ülemaailmsel

näitusel hõbemedaliga ja samal näitusel vedas ta veovõistlustel vankriga 385-puudase (6300 kg) koorma.

Vapsikas Tk 205 jättis järele hea järglaskonna ning ilma tema osavõtuta ei aretatud ühtegi tori hobuse tõu põhiliini. XX sajandi kaheksakümnendate aastate alguseks püsis tori tõu geneetilise sarnasuse koefitsient Vapsikas Tk 205-ga 4...5% juures (F. Kohv). Kõige hinnalisem tema pärilikest omadustest oli veotahe, mis väljendus tõrkumatus raskuste vedamises, mille veotakistus võis ületada ka hobuse enda kehakaalu. Vapsikas Tk 205 kaudu päranduvad ka teised eesti hobuse hinnatavad omadused, nagu kliima- ja pinnaseteguritega kohanemine, hea söödakasutus jt.

Tõu edasise kujundamise protsessis oli peamine roll vaid neil Hetmani poegadel ja tütaridel, kes olid saanud ristantraavlimärast Burjast ja Vapsikas Tk 205 astmes II-II inbrideeritud märast Vidust Tk 914. Nii on saanud silmapaistvad sugutäkkud Heldenknabe Tk 1543, Hyperion Tk 1649, Höfling Tk 1592 ja Hanlei Tk 1614.

Tori hobuse genealoogiasse on oma jälje jätnud Lääne-Euroopa poolverelised tõud ning inglise täisvereline ratsahobune.

Tõu struktuuri aitasid kujundada peamiselt järgmised sugutäkkud:

- trakeenidest - Tenorist, Courier ja Carlos
- hannoveridest - Kino, Nordstrand ja Schafing
- holsteinidest - Karuso
- inglise täisverelistest hobustest - Derby xx, Flamboyant xx, Weltmann xx ja Donnerwetter xx;
- anglo-normannidest - Homer 26 T ja Farinage.

Tori hobuse säilitamisel tuleks arvestada, et kõigi Hetmanist põlvnevate sugutäkkude geneetilise sarnasuse koefitsient püsiks 10% piires (F. Kohv).

Tori hobuse genealoogias on küllaltki suur erikaal idafriisi täkkudel: Meinhard 43T, Arend 64 T, Grant 240 T, Markgraf 239 T ja Montebello 284 T. Kõik nad olid omal ajal iseseisvate liinide algatajad, kuid käesoleval ajal tuleb nendega arvestada kui märadesse läinud liinidega. Neil liinialustajatel on omakorda ühine sõlmeellane Bernhard 803, aga seejuures puudub vajadus välja arvutada tema geneetilise sarnasuse suurus tori tõu üksikute hobustega. Sama olukord tekib 1936. aastal imporditud postjee-bretooni täkkude (Loots, Uhke, Tugev, Sammur ja Virk) eellaste suhtes. Kõigil neil on ühiseid väljapaistvaid eellasi mitte ainult omavahel, vaid ka Hetmaniga.

Kuigi tori tõu aretuses on kõiki neid sugulusseoseid vajalik teada, ei oma geneetilise sarnasuse koefitsientide väljaarvutamine nii kaugete esivanemate kohta kaasaegsete hobuste jaoks erilist tähtsust.

Tõu säilitamise eesmärk

Tori tõu puhul on oluline säilitada tõugu kui kultuuripärandit ja väärtustada tehtud aretustööd. Tegemist on ühega Eestis aretatud põllumajandusloomatõugudest. Väärtustada tuleb nii hobuste põlvnemise ühtlikkust ristandtäkkust Hetman, vahepealset aretuskäiku (sh. postjee-bretooni tõu kasutamine hobuste massiivsuse suurendamiseks, hilisemat hannoveri ja trakeeni tõu kasutamist hobuste konkurentsivõime suurendamiseks) kui ka praegust aretust mitmekülgsuse ja konkurentsivõime suurendamiseks.

Käesoleva säilitusprogrammi eesmärgiks on tagada tori hobusetõu geneetilise mitmekesisuse säilimine, populatsiooni suurenemine ja tõu leviala laienemine.

Eesmärgiks on aastaks 2020 saavutada olukord, kus tori tõugu hobuste (universaalne suund) populatsioon ületab 1000 hobuse piiri ja aastas sünnib vähemalt 70 varssa, kelle kolme eellastepõlvkonna jooksul ei ole kasutatud teist tõugu aretusmaterjali. Kasutusvaldkonna laienemine on väga oluline ja tõugu propageeritakse kasutamiseks talutöödel, metsanduses, turismitaludes, ratsakoolides jne.

Säilitusprogrammi osad

Käesoleval säilitusprogrammil on järgmised osad:

1. Välimiku ja jõudlusomaduste kirjeldus
2. Andmed populatsiooni kohta
3. Tõu säilitamise meetodid
4. Tõu propageerimise kord

1. Välimiku ja jõudlusomaduste kirjeldus

Tõu omadused

Programmis osalev hobune peab olema kantud tori tõugu hobuste tõuraamatu TA ossa ning mõlemad vanemad peavad põlvnema tori tõu esiisast Hetmanist. Tori tõu aretuses kasutatud postjee – bretooni tõugu ja hannoveri tõugu tunnustatud täkkude järglaste osakaal ei ole suurenenud. Säilitusprogrammis osalevate hobuste põhivärvus on raudjas, vähemal määral esineb kõrbi ja kollast värvust, üksikud hobused on võigud, hallid või mustad. Tori tõugu hobuste tervis on hea, nad on pikaealised, hea sigivusega ning ei esine pärilikke haigusi.

Mõõtmed

Keskised mõõtmed 4 a. ja vanematel täkkudel:

-turjakõrgus (tk)	166,7 cm
-rinnaümberrõõm (rü)	196,3 cm
-kämblaümberrõõm (kü)	22,3 cm

Keskised mõõtmed 4 a. ja vanematel märadel:

-turjakõrgus (tk)	163,8 cm
-rinnaümberrõõm (rü)	202 cm
-kämblaümberrõõm (kü)	21,8 cm

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina. Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

Tüüp:

Soovitud on elegantse, suursuguse ja harmoonilise välimusega hobune, keda iseloomustab suurem massiivsus ja suhteliselt suurem keha pikkuse e. formaadi indeks võrreldes tori tõugu hobuste aretusprogrammis osalevate hobustega.

Täkkudel ja märadel peavad olema selgelt väljendunud soo- ja tõutunnused. Mittesoovitud on robustne, toores, mitteharmooniline välimus, soo- ja tõutunnuste puudumine.

Soovituslik turjakõrgus kolmeaastasel hobusel on 156...170 cm ning kämblaümberrõõm minimaalselt 20,5 cm.

Kehaehitus:

erinevate kehaosade iseloomustamisel on antud järgnevad soovitud ja mittesoovitud tunnused:

Pea

Soovitud: väljendusrikas, uhke, keskmise pikkusega kõrvadega

Mittesoovitud: ilmetu, suur, pikkade, lühikeste või lontis kõrvadega

Silmad

Soovitud: suured, elavad, tumedad, sõbralikud ja ümarad

Mittesoovitud: väikesed, tuhmid, tuimad ja varjatud

Lõuapärade vahe

Soovitud: lõuapärade vahe lai, vaba liikumisega

Mittesoovitud: tugev, kitsas lõuapärade vahe

Kael

Soovitud: keskmise pikkusega, pealt kumer ning kuklaga hästi ja kergelt ühendatud

Mittesoovitud: madal, sügava ühendusega, kiilukujuline ja lühike

Piht

Soovitud: pikk, hästi väljaarenenud turi, suured libajad abaluud ja pikad õlavarred

Mittesoovitud : lühike või madal turi; väikesed , lühikesed või püstjad abaluud , lühikesed õlavarred

Keha

Soovitud: ristikülilikujuline (kehapikkus ületab turjakõrguse 5... 8 cm võrra), harmooniliselt, tugevalt ühendunud hobuse ees-, kesk- ja tagakeha

Mittesoovitud: ruudukujuline keha; pehme selg, avatud pikk tühimik, kumer nimme, lühike ja horisontaalne laudjas

Jalad

Soovitud: hea lihastiku ja korrektse ehitusega, hästi arenenud liigesed; elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid ja hästi vormitud kabjad.

Mittesoovitud: puudulikult arenenud lihastikuga, väikesed lamedad ja silmapaistmatud liigesed, eetsi-või taatsirandmene seis; lühikesed või püstised sõrgatsid, liiga kitsas, saabeljalgne, rangjalgne ja kooskandne seis. Mittesoovitud on väikesed kabjad.

Värvus

Lubatud on kõik värvused. Eelistatud on heleda laka ja sabaga ning väheste märgistega jalgadel tumeraudjas hobune.

Allüürid

Soovitud: hoogsad ja maadhaaravad põhiallüürid (4-taktiline samm; 2-taktiline traav; 3- taktiline galopp). Liigutused peavad kanduma energilistest tagajalgadest läbi elastse ja kergelt õõtsuva selja üle esijalgadele. Jäsemed peavad seejuures liikuma otse ja ettepoole. Samm peab olema vaba ja maadhaarav. Traav ja galopp peavad olema selgelt äratuntava lennufaasiga, elastsed, hoogsad ja tasakaalukad.

Mittesoovitud: lühike, madal ja mitteelastne liikumine; kinnine, fikseeritud selg; seotud õlad; tagajalgade nõrk tõuge. Samuti kiikuvad, riivlevad või pöörlevad liigutused.

Seemised omadused (tervis, kohanemisvõime, söödakasutus, iseloom, temperament, jõudlus, sigivus)

Soovitud: töötahteline, võimekas, sõbralik, rahulik, usaldav, energiline, tasakaalukas, tugeva tervise ja hea pingetaluvuse ja kohanemisvõimega ning hea sigivuse ja söödakasutusega, pärilike vigadeta ja haigusteta hobune, kes sobib metsa- ja talutöödele, hobuturismi, hipoteraapiasse jne.

Mittesoovitud: kartlikud, närvilised, äkilised või tigidad hobused.

Jõudlusomadused

Tori tõugu hobuste jõudlusomaduste hindamine toimub jõudluskontrolli andmete alusel.

Ajavahemikus 2010 kuni 2015 katsetati 20 tori tõugu noorhobust hobuste sõidu- ja veokatsetel, tulemusi registreeritud 22. 1 km distantsi läbimiseks traavis ettenähtud kaaluga rakendiga kulus keskmiselt 3 minutit ja 26 sekundit. 1 km distantsi läbimiseks sammus ettenähtud kaaluga rakendiga kulus keskmiselt 9 minutit ja 09 sekundit.

2. Andmed populatsiooni kohta

Tori tõugu hobuste säilitusprogrammi on kantud 740 tori tõugu hobust (universaalne suund) (seisuga 23.11.2010), neist 284 hobust on peatõuraamatusse, 28 hobust on tõuraamatus ja 428 hobust on eeltõuraamatus. Suurim tori tõugu hobuste populatsioon on Eestis, kuid aasta aastalt on suurenenud nende tori tõugu hobuste osa, kes osalevad aretuses väljaspool Eestit.

Tori tõugu hobuseid kasvatatakse Soomes, Rootsis, Valgevenes, Ukrainas jt. riikides.

Käesolevaga võtavad säilitusprogrammist osa tori tõu universaalse suuna hobused. 2017. aastal tori tõu (universaalse suuna) populatsioon hõlmab 614 osalevat hobust, sugumärasid 191, eeltõuraamatus olevaid märasid 162, sugutäkke 25 ja eeltõuraamatus olevaid täkke 58.

Genealoogilistesse liinidesse kuuluvate tunnustatud sugutäkkude nimekiri avaldatakse EHS-i kodulehel www.ehs.ee.

Genealoogilised märaperekonnad

Tunnustatud märaperekonnad on: Mimi – Lee 1559 TA , Iduna, Hilba 1243 T, Aade 1283 T,

Hoiva 986 T, Harita 1531 TA jne.

Tõule vajaliku konstantsuse hoidmiseks säilitatakse kaasaegsete hobuste geneetiline sarnasus määradesse läinud genealoogiliste liinidega.

Tori tõu universaalse suuna säilituses on määrava tähtsusega, et valikuga saavutatakse ning säilitatakse tori hobuse tüübi optimaalne suhe selle konstantsuse ja muutlikkuse vahel.

3. Tõu säilitamise meetodid

Tori tõu säilitamisel rakendatakse aretuslikke meetmeid, mida toetatakse majanduslike meetmetega.

Tori tõugu universaalse suuna hobuste säilitamisel on lubatud puhasaretus.

Rakendatakse liin- ja perekondaretust ja lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

Soovitud on rakendada järgnevaid majanduslikke meetmeid:

- sugutäkkude baasi kindlustamine
- järglaste jõudluskontrolli toetamine
- sugutäkkude, eriti vähem levinud genotüübiga sugutäkkude, pidamise toetamine
- tori tõu (universaalne suund) säilitusprogrammi raames saadud varssade toetamine
- paaride valiku toetamine, mis aitaks tagada tõu geneetiliste ressursside säilitamist

Sugutäkkude baasi kindlustamiseks ostab EHS vajadusel ja võimaluste olemasolul tõule vajaliku põlvnemisega noorhobuste ülevaatustel hea hinnangu saanud täkid aretuses kasutamiseks. Ettepaneku konkreetsete loomade ostmiseks teevad EHSi liikmed, tori tõugu hobuste kasvatajad.

Täkkude järglaste jõudluskontrolli toetamise puhul toetab EHS võimaluste olemasolul rahaliselt üleriigilistele ülevaatustele kutsutud noorhobuste transporti.

EHS peab vajalikuks sugutäkkude pidamise toetust. Vajadusel ja võimaluste olemasolul teeb vastava otsuse EHS juhatus.

Tori tõu säilitusprogrammi raames saadud varssade omanikele makstakse võimaluste olemasolul toetust vastavalt EHSi juhatuse poolt kehtestatud tingimustele.

Paaride valiku puhul toetatakse vajadusel ja võimalusel selliste varssade sündi, kelle puhul on tõu- ja hindamiskomisjoni soovitus paaridevaliku kohta. Toetuse eesmärgiks on tõule vajalike genotüüpidega hobuste saamine ja saadava varsa võimaliku madalama turuväärtuse kompenseerimine.

4. Tõu propageerimise kord

Tori tõu propageerimise eesmärgiks on tori tõu genofondi säilitamine ja laiendamine. Eesmärk saavutatakse tõu tutvustamise, tõu populaarsuse suurenemise ja kasutusvaldkondade laiendamisega.

Tori tõu teadvustamiseks ja populaarsuse suurendamiseks hinnatakse noorhobuste ülevaatustel ja näitustel hobuseid eraldi tõuraamatu universaalse suuna ja aretussuuna arvestuses.

Üleriigilistel jõudluskatsetele auhinnatakse kõiki osalevaid tori tõu universaalse suuna hobuseid.

Tori Hobusekasvandus on vajalik tõu genofondi säilitus- ja jõudluskontrolli keskusena. Tori tõugu propageeritakse läbi Tori Hobusekasvanduse tegevuse.

Igal aastal kutsutakse Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu (ETLL) poolt korraldatavale näitusele aasta parim tori tõu universaalse suuna noormära ja –täkk.

Tori tõugu hobust tutvustatakse ja propageeritakse näitustel, messidel, ratsaspordivõistlustel jne., välja tuues tori tõu universaalse suuna hobuseid.

EHSi tori tõugu hobuste kasvatajate haruselts tunnustab tori tõugu hobuste kasvatajaid.

EHS teeb koostööd teiste organisatsioonidega Eestis ja välismaal eesmärgiga tõsta tori tõugu hobuse populaarsust tervikuna ning tutvustada tori tõu universaalse suuna väärtusi.

EHS korraldab või viib koostöös teiste organisatsioonidega läbi koolitus-ja teabepäevi hobusekasvatuse alal.

Eesmärk on kajastada toimuvat meedias, sotsiaalmeedias, kodulehtedel jm.